

УДК 001(477)(092)+811.161.2

А. О. Євграфова

Сумський державний університет

**ЗА УТВЕРДЖЕННЯ ПРАВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ:
ІВАН ОГІЄНКО І СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ МОВОНАВСТВО**

У пропонованому огляді проаналізовано статті мовознавчого спрямування, які були надруковані у чотирьох наукових збірниках «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта». — Кам'янець-Подільський. — Вип. I, 2003. — С.106-166. Вип. II, 2005. — С.146-175. Вип. III, 2006. — С.115-170. Вип. IV, 2007. — С.156-240. Всього 35 статей 39 авторів.

Ключові слова і словосполучення: всеукраїнське значення, поліваріантність української мови, лексикографічна спадщина, сучасна правописна система у контексті Огієнкових студій, дослідження історії української мови, боротьба за утвердження прав української мови, подвижництво української мови.

Оглядаючи чотири випуски наукових збірників, присвячених Іванові Огієнку, варто зауважити, що вони, в цілому, допомагають читачеві сформуванню й осмисленню постать Івана Огієнка як державного діяча, філософа, культуролога, мовознавця, літературознавця, — людини енциклопедичних поглядів, які стосувалися й проблем національного виховання, і просвітительської діяльності. Феномен Івана Огієнка полягає у словах самого вченого «Лицусь навіки з чужиною» — цих гірких словах, що були вироком для Огієнка, який, незважаючи на 30-літнє перебування в еміграції, на чужині, незважаючи на переслідування за правду, «радянське судилище Таланту й Подвижництва», замовчування його праць, навішування ярликів, не зламався і залишається невтомним державотворцем української України.

Іван Огієнко — явище унікальне й неповторне. І хоча зрозуміло, чому саме Кам'янець-Подільський національний університет працює на імідж Івана Огієнка, слід пошанувати голову Всеукраїнського Товариства Івана Огієнка, керівника Центру огієнкознавства університету Євгенію Сохацьку, під безпосередньою опікою якої вийшли й виходять ці наукові збірники.

І вага, і обсяг їх розповсюдження та впливу на філологічну громадськість значні і без перебільшення мають всеукраїнське (і не тільки) значення.

Сама структура наукових збірників чітка, зміст кожного розділу відбиває заявлену тематику, вони сприймаються як ґрунтовні дослідження, виконані, між іншим, фахівцями з різних куточків України: сходу (Луганськ, Харків), заходу (Львів, Рівне, Івано-Франківськ, Хмельницький, Чернівці), півночі (Суми, Чернігів, Житомир, Київ), центрального регіону (Кіровоград). Серед дописувачів є вчені Польщі, Канади. Все це робить наукові збірники містком між українською науковою школою та західноєвропейською й американською традицією. Тобто світ стає єдиним науковим організмом, завдячуючи цим збірникам, і це розширює палітру поглядів, інтересів, збагачуючи один одного.

Мені, як мовознавцю, ближче наукові розвідки, присвячені лінгвістичній тематиці, яка теж досить розмаїта і, звичайно, відбиває особистісні наукові інтереси кожного. Спадщина Івана Огієнка дає можливість вивчати різноматичні аспекти, оцінюючи їх з погляду тогочасної й сучасної науки та освіти.

Фахова майстерність упорядників матеріалу дозволяє розкрити різнобічні інтереси сучасних мовознавців, як і літературознавців, — тобто філологів, в цілому. Запропоновані для обговорення теми (рубрики) дозволяють доторкнутися до чистих джерел Огієнкових думок, які стосуються безмежних проблем, головною особливістю яких є щира любов до України, поштовх до втілення національної ідеї, про яку сьогодні пишуть, говорять, яка, на жаль, залишається привабливою лише для національно зорієнтованих громадян.

Огієнкова спадщина дає поживок для роздумів, осмислення проблем, які й на сьогодні є актуальними. Тому все, що напрацьовано фахівцями, які вивчають праці Огієнка, можна оцінити як дотик до джерельно чистої води, яка живить душі й серце справжніх патріотів України. Огієнко, без сумніву, заслуговує на глибокий інтерес до його праць, настанов, кодексів.

Оцінюючи збірники як професійні, фахові, ми можемо визначити окремі розвідки з проблем мовознавства, чому, по суті, й присвячується наш огляд.

Випуск I, 2003 р. Це перший науковий збірник історичної та філологічної серії. Проблематика статей є досить широкою, всі вони ґрунтуються на працях Огієнка, що піддаються інтерпретації дослідників. Розглядаються історія поліваріантності української літературної мови у лінгвістичній концепції Івана Огієнка (Шеремета Н.), стильові особливості його наукових праць (Чеховський О.), іноземні мови у творчому житті професора Івана Огієнка (Памірська Л.). Природним для Івана Огієнка було розглядати мову як вияв духовності українського народу. Є й більш вузького діапазону статті, як от: «Формування культури мови і мовлення у процесі вивчення синтаксису» (Усатий В.) або «Про використання епістолярної спадщини І.Огієнка у курсі української ділової мови» (Бондарчук Я., Ткачук Н.).

Випуск II, 2005 р. Значна увага у цьому збірнику приділена лексикографічній спадщині Огієнка, тим більше що його «Український стилістичний словник» та «Етимологічно-семантичний словник української мови» в 4-х томах дотепер залишаються маловивченими. Внесок професора І.Огієнка в українську лексикографію є досить вагомим: за життя автора було видано в книжковій формі десять його словників, крім того, залишився список наукових праць, що досі не опубліковані, і серед них — ще два словники (С.146).

Лексикографічні праці Івана Огієнка залишаються невичерпним джерелом вирішення ортологічних проблем. Це пояснюється тим, що в основі його словників і порад щодо фонетичних, лексичних і тому подібних моментів лежить жива мова, на якій і ґрунтуються узагальнення Огієнка теоретичного характеру.

У цьому випуску автор Паночко М.М. торкається і такої проблеми, як дослідження Огієнком української юридичної термінології. Представлені напрацювання, в яких пропонується розглянути словники Огієнка і «Граматику» М.Смотрицького (Мужеловська Л.В., Марчук Л.М.) Тобто автори знаходять зв'язки між працями попередників Огієнка, стверджуючи таким чином тяглість лексикографічних традицій. Нарізно стоїть стаття Шеремети Н.П. про особливості подільських говірок у творах Каленика Шейковського. Цей матеріал побудований на даних архівних матеріалів Кам'янця-Подільського і свідчить про духовні зв'язки Каленика Васильовича Шейковського та Івана Івановича Огієнка.

Статті II випуску розширюють вивчення спадщини Івана Огієнка, в той же час деталізуючи її аспекти.

Випуск III, 2006 р. Містить сім статей, досить різнопланових. Серед них: «Літературна мова — основа духовного й культурного зростання» (Бондарчук Я.І.), «Віра народу — у мові його» (богословсько-лінгвістична концепція Івана Огієнка» (Лещкін М.О.). Остання стаття, як зазначає автор, збіглася з його інтересами як філолога і як православного християнина, що цілком узгоджується з концепцією мови Івана Огієнка, яка базується на його професійних переконаннях філолога і богослова. Лещкін М.О. цитує Писання, підкріплюючи тезу про божественне походження мови та багатомовність сучасного світу як Божий промисел.

На особливу увагу заслуговують декілька статей, в яких розглядається сучасна правописна проблема у контексті Огієнкових студій. Це стаття Ольги Мак, на жаль, покійної письменниці із Торонто (Канада), яка захищає харківський правопис 1929 р. і натомість критикує укладачів українського правопису 1993 р. Це і статті Степана Демчука «Іван Огієнко про український правопис 1929 р.», і Сергія Лашенка «І все-таки Огієнко був правий». У них йдеться зокрема про літеру г і сучасне її вживання. Ці статті так чи інакше торкаються проблеми правопису, які залишаються не тільки мовознавчими, а націєтворчими. Проблема нормалізації та реформування українського правопису викликає дискусії у колі мовознавців і отримує розголос у філологічній спільноті. (Див. хоча б: Ірина Фаріон. Правопис — корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. — Львів. — Монастир Свято-Іванівська Лавра: Видавничий відділ

«Свічадо», 2004. — 117 с.). На захист української мови виступає краєзнавець М.С.Поліщук із м. Брусилів, який у статті «Ця мова поетична, музикальна, мальовнича» (слова належать І.І.Срезневському) розповідає про утиски української мови в певні періоди та про захист її діячами культури, у тому числі й Огієнком.

Таким чином, кожний новий випуск цих збірників знаходить нові теми і нових авторів, які розширюють межі досліджуваної проблематики.

Випуск IV, 2007 р. Вміщено 12 статей. Привертає увагу матеріал Василя Лизанчука та Мирослави Лубкович (С.156-179). Побудова статті своєрідна: в середині статті вміщуються роздуми ще шістьох студентів — майбутніх журналістів щодо «рідномовного катехізеса» (І.Огієнко), в якому, як у паспорті української мови, відроджені всі параметри нашого «Я» — національно-етнічні, соціально-культурні, духовно-етичні, вікові та професійні особливості. Студентські твори свідчать про небайдужість до проблеми, що впливає з самих заголовків: «Не жураймося української мови!», «Неоцінений скарб народу...», «Бажання бути модним чи духовна убогість», «Чуже зерно на рідний сіють ґрунт», «Мова у молодіжному середовищі», «Чи урядовці і депутати в Україні захисники української мови?!». Як зміст, так пунктуаційне оформлення заголовків поєднуються і викликають у читача почуття причетності до болючої проблеми — місця української мови в Україні, ставлення до неї людей різного віку, перспективи її утвердження на рідній землі. Подібні сумісні публікації викладачів і студентів мають велике виховне значення і значення для професійного становлення. На наш погляд, творча співпраця людей різного наукового рівня сприяє удосконаленню фахової майстерності. Таке поєднання досвіду, мудрості і молодечого завзяття дає позитивний результат, тому цей матеріал читається із особливою зацікавленістю.

Статті рубрики «Іван Огієнко — мовознавець» у IV-му випуску здебільшого містять дослідження історії української літературної мови у працях І.Огієнка, а також погляд на ці лінгвістичні проблеми через призму сучасності. Такий підхід ще раз підкреслює зв'язок традицій і необхідність вирішення важливих запитів сьогодення.

У цьому випуску, як і у попередніх, висвітлюються погляди видатних діячів, які, як і Огієнко, переймалися боротьбою за утвердження прав української мови. До таких розвідок відноситься стаття Ірини Фаріон «Літературна мовотворчість отця Маркіяна Шашкевича» (С.180-191). Вона подає погляди Маркіяна Шашкевича на фоні нового типу ідеології в Європі — Романтизму, який відзначався такими засадними первинями, як народна мова, національна література та народні традиції. В Україні кінець XVIII — початок XIX характеризувався «трагічною незрілістю носіїв до рідної мови і схиленням перед престижністю чужої», гальмуванням суспільно-національного розвитку Галичини (не говорячи вже про схід та південь України). За цих обставин М.Шашкевич не міг не творити народною мовою. Позиція М.Шашкевича була відвертою, його перші твори викривали добу, коли «рідна мова, почувавши небезпеку, криючись, наче злодій, прокрадалася до

літературної царини» (С. 182). Відкриття патріотично налаштованих імен, їх чіткої позиції щодо мовної політики викликають повагу як до самих портретів цих вчених, так і до авторів таких матеріалів.

Висновки. Переглянувши 35 статей на мовознавчі теми, пов'язані із творчістю й діяльністю Івана Огієнка, хотілося б відзначити особливий пієтет, з яким всі автори підходять до його подвижництва. Великий син України і духовний батько українського православ'я у ХХ ст. залишається ще до кінця не поцінованим. Тому все, чому служив Огієнко, зостається актуальним на сьогодні. І тому його епопея «Наш бій за державність», якій присвячується одна із наукових статей, заторкує споконвічну тему боротьби українського народу заради величної і благородної ідеї його незалежності, соборності, демократичності. (М.Тимошик).

Отже, по-перше, всі матеріали так чи інакше сприяють подальшому вивченню творів Огієнка, що само по собі є важливим.

По-друге, статті є ґрунтовними, змістовними і у сукупності допомагають створити більш-менш повний образ ученого, патріота, громадянина.

По-третє, в авторських заголовках, які виступають конденсатором текстової інформації, в окремих випадках використані прецедентні тексти (Його «Бій за державність» на часі. Ст. Тимошика М.С. Випуск II, С.30-40; «Міркуюмо глобально, працюймо локально, творімо національно!» — Ст. Лизанчука В.В. Випуск II, С.67-77.; «Віра народу — у мові його» ст. Лецькіна М.О. Випуск III, С.118-122. «Ця мова поетична, музикальна, мальовнича» ст. Поліщука М.С. Випуск III, С.142-152. «... Од Бога і голос той і ті слова ідуть меж люди» (Лизанчук В., Лубкович М.). Випуск IV, С.156-179.). Подібні цитати, формуючи інтертекстуальні зв'язки, не просто оздоблюють тексти, а створюють загальний філологічний контекст, в якому взаємодіють різні коди, дискурси чи голоси, які переплітаються у тексті. Як зазначав У.Еко, інтертекстуальність встановлює каркас для пов'язування тексту з іншими подібними текстами. Такі заголовки допомагають сприйняти значення тексту і викликають особливий інтерес до його прочитання.

І насамкінець. Варто побажати всім, хто стояв і стоїть у витоків цих наукових збірників, подальших творчих відкриттів, цікавих авторів і вдячних поціновувачів вашої благородної праці.

The research has a target to analyze the articles of the linguistic aspects, which were printed in four scientific bands «Ivan Ohiyenko and modern Science and Education». — Kamyanets-Podilskiy. — Edition I, 2003. — P.106-166. Edition II, 2005. — P.146-175. Edition III, 2006. — P.115-170. Edition IV, 2007. — P.156-240. There are 35 articles of 39 authors.

Key-words and word-combinations: allukrainian meaning, poliovariantness of the Ukrainian language, lexicographic own, modern orthographic system in the context with Ohiyenko's studies, investigation of history of the Ukrainian language, struggle for the establishment of rights of the Ukrainian language, heroism of the Ukrainian language.

Отримано: 25.07.2008 р.